

Östra Tommarp

Distrikt Östra Tommarp

Östra Tommarps kyrka. Foto: Jorchr/GFDL.

HISTORIA

Invid en krök av Tommarpsån, 8 kilometer från kusten, etablerade den danske kungen Sven Estridsen vid mitten av 1000-talet en kungsgård. Under medeltiden var Östra Tommarp, Tumathorp, huvudort i regionen, med egen myntutgivning, ett större kloster, hospital och ett flertal kvarnar.

På 1100-talet grundades klostret i Tumathorp av premonstratensorden. Staden utvecklades till ett religiöst och ekonomiskt centrum, vilket fick stor betydelse för utvecklingen av lantbruk, kreatursavel och trädgårdsodling. I en skrivelse om ny abbot omnämns Tommarp i Danmark 1230, det finns också ett andra mycket gammalt kloster, omskrivet 1285, som man inte vet var det låg. Ungefär 600 meter öster om Tumathorp uppfördes före år 1285 ett spetälskehus. Hospitalets läge antyder den medeltida vägsträckningen österut, eftersom sådana institutioner i allmänhet var placerade intill in- och utfartsvägar. Idag finns ingenting kvar av hospitalets byggnader men sommaren 1967 kunde det lokaliseras på åkern ovanför nuvarande Ullspinneriet tack vare att det gick att skönja grundmurarna, efter en kyrka eller ett kapell med absid längst i öster, som ojämnheter i den omogna säden. En teori är att spetälskestiftelsen kan vara samtida med instiftandet av klostret vid mitten av 1100-talet. Med tidens mått mätt var Tumathorp under medeltiden en ganska betydelsefull dansk stad. Tumathorps och klostrets storhetstid sträckte sig fram till en större brand 1304. Sedan minskade staden betydelse, en orsak till att det gick det sämre för Tumathorp på 1400-talet var Hansan då Simrishamn, med sitt läge vid kusten, övertog stadens roll som handelsplats. År 1449 stadfäste Danska konungen Christian den I Tommerups gamla privilegier och år 1536 vet man att de hade representanter i riksdagen i Köpenhamn. År 1520 fick Tommerups borgerskap befallning att flytta till andra köpstäder, men gavs två år senare, genom Ärkebiskop Johans Bref försorg, tillstånd att stanna och klara sig det bästa de kunde. Några år efter det att Tumathorp förlorat stadsprivilegierna år 1537, i och med den danska reformationen, motade de lokala bönderna bort den siste munken och klostret förföll. Det finns också teorier om att Tommarpsåns flöde minskade, så att den inte längre var farbar med större farkoster. Andra menar att ån historiskt sett aldrig har haft tillräckligt flöde för större transportmedel än små ekor.

Tommarpsåns dalgång 1955. Foto: Stads- och kommunhistoriska institutet.

På lantmäterikartan från 1795 är tre större gator i nord-sydlig riktning utmärkta. Den västra slutar vid en byggnad intill ån. Gatorna har troligtvis sitt ursprung i den medeltida stadsbilden och ingen av gatorna finns bevarade idag. Det fanns två infarter till staden, en i norr och en i söder. Den södra gick under dagtid över tre vindbryggor mellan två holmar i ån, öster om den nuvarande bron. Över ån och åbädden fanns, söder och öster om staden, slingrande hålvägar vilka fortfarande kan anas. Det kan ha funnits tre huvudgator i staden vilka enligt traditionen burit namnen, Västergadan, Storgadan och Östergadan. De två förstnämnda är försvunna idag. Storgadan ska ha varit stenlagd och mitt i gatan fanns två tydliga spår av vagnshjul. Sedan bönderna tröttnat på att ideligen vässa plogbillarna mot gatans stenar bröt de upp stora delar av gatubeläggningen på 1870-80-talen. Delar av Storgadan hittades i samband med en arkeologisk undersökning 1995. Västergadan utgick från Storgatans södra del och fortsatte rakt upp längs klosterområdets västra begränsning, nästan parallellt med Storgadan till den norra delen av staden. Vid extrem torka syntes Västergadan ännu på 1920-talet i åkrarna och den norra delen som en svag försänkning i terrängen. Västergadan var inte stenlagd utan hade en beläggning av småsten och grus. Östergadan sammanfaller med den nuvarande bygatan som ringlar sig öster om kyrkan och fram till ett av de forna torgen, Lilla Torget. Vinkelrätt mot dessa tre gator fanns ytterligare en som sträckte sig från ån i väster, norr om klostret fram till spetälskehuset. Den kallades på 1700-talet för Sträte samma namn hade den ännu på 20-talet. Hela den östra delen av Strädet har brutits upp av jordägarna.

Kyrkan och kyrkogården 1940. Foto: Hembygds-kretsens tumathorp.se/50973405

I Geografiskt-statistiskt handlexikon öfver Sverige, 1882-83 kan man läsa *Tommarp väster om Simrishamn, kring de från staden löpande landsvägarne till Ystad och Lund. Genom socknen flyter den lilla Tommarpsån, mynnande vid Simrishamn. Marken är temligen jemn, odlad och kring ån särdeles bördig. Kalkskiffer brytes flerstädes till graf-och trappsten. I Tommarps by finnas nu poststation, sparbank, flere qvarnar, stamp och har 2*

skolhus.

Vranarp ”son”, Henrik Wranér, föddes här den 22 april 1853, och tog sitt namn efter födelsebyn. Han var journalist, författare och folklivsskildrare och skrev mer än trettio böcker, många av dem humoristiska skildringar av skåniskt allmogeliv på sitt eget bygdemål, bland andra *Stuesnack och stätteslams*, *Gårafolk och husmän*, *Brokiga bilder från skånska slätten förr och nu* och *Holger Skräddeles: bilder ur hvardagslivet bland allmogen i sydöstra Skåne*. Pappa var byskomakaren Ola Henriksson och han var den äldste av fem bröder. Hemmet var fattigt och föräldrarna djupt religiösa. Han skriver själv om sin barndom: Som mina föräldrar voro strängt schartauanska, fick jag ej gå i folkskolan för att ej lära odygd. Redan vid 2¼ års ålder kunde jag emellertid läsa innantill: bokstäverna lärde jag i registret till Luthers huspostilla. Vid 5 års ålder var jag för första gången på husförhör och kunde då hela bibliskan och långkatekesen... När han fyllt tolv år kom han i en riktig skola, nämligen Simrishamns pedagogi och därifrån flyttades han redan efter två år 1867 till Kristianstads läroverk. År 1929 restes en minnessten vid riksvägen i Vranarps by, där hans föräldrahem legat. Fram till ca 1910 var Tommarp en station längs Malmö-Simrishamns järnväg, järnvägen som gick via Tomelilla. Senare under 1900-talet lades denna järnväg ner. Sedermera kom Tommarp att bli en hållplats för Österlenaren som gick mellan Simrishamn och Ystad. När denna byttes ut mot Pågatåg 2003 lades Tommarps hållplats ned och tågen slutade stanna på orten. Fram till omläggningen av väg 11, 1967-69, då vägen passerade genom byn, fanns ett flertal butiker utmed Storgatan. Beklädnadsaffärer, köttaffär, kafé, kemikalieaffär med mera. Efter omläggningen upphörde de flesta verksamheter fram till 1970.

PLATSER

Backamossen, sankmark, mosse, 1847.

Karlaby. Carlebye, 1642.

Tullhögs backe, Scoutkåren ordnar äggrullning på Tullhögs backe dit man skulle medta två hårdkokta ägg. Här brändes bål dit folk gick i fackeltåg från byn, när bålet var nedbrunnet samlades man nere i korsvägen vid Gamla Tullhög där spelemannen kunde sitta på ett mjölkabord och spela till dans.

Tågarp, Tokaethorp, 1344, finns ett tiotal i Skåne, mansnamnet Toki och nybygge.

Virrestad, Wiresterde, 1375.

Vranarp, Wrantethor, Wrunethorp, 1228, möjligen icke styrkt mansnamn Vrane, eller ett trynträ, använt vid svinslakt och känt i vissa dialekter. I Sydsverige är skällsordet vrane känt i betydelsen bråkig, vresig person.

Östra Tommarp, Tummathorp 1100-talets senare del. Sockennamnet är lånat från kyrkbyn, som under medeltiden, fram till 1537, var stad. Förleden innehåller mansnamnet Tumi. efterleden är torp, nybygge. Östra lades till 1885 för att skilja socknen från Västra Tommarp.

LÄS MER

- Biskopsvisitationer i Skåne 1697*, Landsarkivet i Lund skriftserie 2. sid. 91-93, 1991.
Guldbyn Tommerup och Ö Tommarps Sparbank, C Wallin, 1951.
Kristianstads län 1762, C Wallin, sid. 143-144, 1981.
Linné, C. Skånska resa 1749, sid. 142-145, 1751.
Medieval Tommarp, E Thun, 1967.
Nämnda ting men glömda, Ola Svensson, s 209-210.
Om gånggriften i Tågarp, M Strömberg, Ö Tommarp, 1971.
Tommarp, Kunglig produktionsort och klosterstad, Lars Jönsson, 2011.
Tommarps urkundsbok 1085-1600 : klostret - hospitalet - staden - socknen. Curt Wallin, 1908-1992.
Tumathorp - en död stad med levande minnen, C Wallin, 1950.
Tommarp, Bygd i förvandling, Vuxenskolan i Österlen, 1979.
Väg 11, sträckan Östra Tommarp-Simrishamn : arkeologisk utredning och förundersökning, Skåne, Östra Tommarp m.fl. socknar, Sven Hellerström, Bengt Söderberg.